

систем комунікацій та сприяння розвитку електронних мереж. Особливу увагу необхідно приділити розвитку електронної комерції, яка може суттєво підвищити ефективність функціонування вже існуючих фірм; створити нові можливості для освоєння зарубіжних ринків невеликими фірмами, нові робочі місця, сприяти підвищенню якості робочої сили в країні. Політика конкурентоспроможності повинна охоплювати і значно ширше коло проблем, зокрема освіту, оподаткування, промислові зв'язки та ін.

4. Проведення регуляторної реформи та підвищення ефективності державного регулювання економікою. Основними сферами, які б сприяли підвищенню ефективності державного впливу на підвищення конкурентоспроможності фірм, є заходи щодо спрощення та скорочення адміністративних процедур та заходи, спрямовані на скорочення витрат. Загальними рекомендаціями регуляторної реформи є: прийняття програми регуляторної реформи з чіткими та зрозумілими цілями та об'єктами впливу, що створює загальну основу для проведення постійного моніторингу регулювання з метою перевірки відповідності заходів поставленими ці-

лям та їх ефективного досягнення; забезпечення прозорості регулювання та регуляторної реформи; аналіз та посилення, у разі необхідності, ефективності конкурентної політики; запровадження ефективної конкурентної політики за винятком тих сфер діяльності, які забезпечують великий соціальний ефект; ліквідація непотрібних регуляторних перешкод у міжнародній торгівлі та інвестиційній діяльності шляхом участі в міжнародних угодах та посилення міжнародних принципів проведення економічної політики. Визначення важливих зв'язків з іншими цілями економічної політики з метою їх більш ефективного досягнення. Водночас необхідно застерегти, що непродумане копіювання успішної політики у сфері конкурентоспроможності може призвести до протилежного результату.

1. World Trade Report 2003. WTO publications // www.wto.org.
2. Technology, Productivity and Job Creation. Working paper, Committee for Scientific and Technological Policy. OECD publications // www.oecd.org.
3. Technological Change and Productivity Growth // www.oecd.org.
4. International productivity Comparisons at the industry level // www.oecd.org.

Надійшла до редколегії 29.03.04

Г.М.Лозова, канд. екон. наук

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ТНК НА РОЗВИТОК КОНКУРЕНТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Досліджено вплив транснаціональних корпорацій (ТНК) на конкурентне середовище країни, висвітлено загальносвітові тенденції та специфічні риси, притаманні українському ринку. Розглянуто позитивні моменти та запропоновано низку пропозицій щодо пом'якшення негативного впливу ТНК на розвиток конкуренції в Україні.

The influence of TNC on the country competitive environment is studied. Global tendencies and specific features, which are characteristic for the Ukrainian market, are revealed. The positive aspects are considered and ideas are suggested to lessen the negative impact of the TNC on the competition development in Ukraine.

У сучасних умовах глобалізація як економічне явище стала важливим елементом світової системи, тією впливовою силою, що визначає подальший розвиток всієї цивілізації, призводить до загострення міжнародної конкуренції як на макrorівні – окремих економік, так і на мікрорівні – окремих фірм і фінансових інститутів, впливає на формування конкурентних середовищ країн. Отже, актуальним завданням як з теоретичного, так і з практичного погляду є інтерпретація впливу глобалізації на конкурентні відносини на підставі аналізу існуючих загальносвітових тенденцій формування та розвитку мегасупільства. Серед основних напрямів впливу можна виділити такі:

Відбувається підірив національних монополій через загострення міжнародної конкуренції і формування олігопольних структур принципово нового рівня – міжнародного. Західні економісти відмічають появу світових монополій у таких галузях, як: автомобілебудування (панує 27 компаній), електронна (25 фірм), хімічна (18) тощо [1, с. 118]. Світові олігополії відрізняються від національних, насамперед, характером взаємодії та домовленостей між членами олігополії: для більшості міжнародних ринків товарів, які мають відносно низькі бар'єри, пов'язані з географічно-локальними відмінностями і диференціацією продукції, сила цінової конкуренції зберігається порівняно з неціновою. Тоді як для національних олігополій характерно послаблення цінової конкуренції через картелювання ринків, що пов'язано, насамперед, з домовленостями за цінами. Міжнародні олігополії завдяки глобалізації більш рухливі, тобто швидше змінюється їх структура, склад їх лідерів. Вони переважно складаються з декількох крупних компаній – ТНК.

Глобалізація поступово змінює пріоритети: поруч з традиційним факторами національної сили (економічного, демографічного, військово-політичного характеру), з'являються нові фактори конкурентних переваг:

інформаційно-комунікаційний потенціал, володіння сучасними технологіями, можливість впливу через міжнародні організації, положення на світових фінансових ринках. Іншими словами, процес глобалізації підсилює конкурентні переваги "сильних" країн, а "слабких" робить ще слабшими. Не остання роль у даному процесі належить знову ж таки ТНК, які обирають нову світову конкурентну стратегію і фактично виступають на сьогодні носіями найсучасніших конкурентних переваг, підсилюючи конкурентний статус країни базування.

Через вплив глобалізації на окремих світових ринках спостерігається поступова заміна механізмів вільної торгівлі механізмом внутрішньофірмової торгівлі ТНК.

Слід відмітити, що хоча в умовах світового ринку конкурентні сили превалюють над монополіями, але через зміни пропорцій світового ринку, що встановилися у процесі глобалізації, набуття транснаціонального характеру товарним виробництвом, особливостей дії законів попиту і пропозиції суттєво змінюють принцип і характер конкуренції. З'являються нові форми: наприклад, глобальна конкуренція, що виникла через появу принципово нового типу корпоративних організацій – глобальних ТНК. Для них ринки різних країн є єдиним цілим, тому їхні глобальні конкурентні стратегії базуються на використанні єдиних підходів і технологій, що є джерелом їхніх специфічних конкурентних переваг. В умовах зниження ролі національних урядів у глобальному регулюванні у найближчий період, на нашу думку, слід очікувати загострення конкуренції між провідними світовими гігантами, перерозподілу сфер впливу, що, безумовно, позначиться на національних економіках багатьох країн світу, у тому числі України. Цю тенденцію потрібно враховувати при розробці стратегій економічної безпеки на найближчі 10 років. В останні роки спостерігається тенденція до посилення нецінових

форм конкуренції порівняно з ціновими: конкуренція, основана на смаках і відданості споживачів, рекламна конкуренція, конкуренція якості, конкуренція в післяпродажному обслуговуванні тощо. Особливо яскраво дана тенденція проявляється у сфері наукомістких товарів і послуг, пов'язаних з новими технологіями, що пояснюється зміною в пріоритетах фірм, які займаються такою діяльністю. Це потрібно враховувати національним компаніям-експортерам при визначенні стратегії поведінки на міжнародних ринках.

Причинами посилення конкуренції у світі, на наш погляд, є:

реалізація політики дерегулювання, що проявлялася в лібералізації цін і зовнішньоекономічної діяльності в цілому, проведенні приватизації, усуненні регулювання в тих секторах економіки, якими традиційно управляла держава. Це сприяє послабленню ряду бар'єрів у міжнародній торгівлі та лібералізації фінансових ринків.

Розширення діяльності організацій: окремі з них, що раніше орієнтувалися лише на локальні та регіональні ринки, розширили свої збутові й виробничі можливості, вийшли на глобальні ринки, перетворились на ТНК (на сьогодні у світі налічується 63 тис. ТНК, що мають 690 тис. закордонних філіалів. Міжфірмовим контролем охоплено практично всі країни і види економік. Обсяг продажу зарубіжних філіалів ТНК в 1999 р. становив 14 трлн амер. дол. і збільшився в 4,5 раза порівняно з 1980 р., коли становив 3 трлн амер. дол., на сьогодні вдвічі перевищує глобальний експорт. ВВП, пов'язаний з інтернаціональним виробництвом, на сьогодні становить приблизно 10 % від глобального ВВП. Через глобальні виробничо-збутові мережі здійснюється приблизно 1/3 всієї міжнародної торгівлі. Наприклад, річний обсяг продажу такої великої ТНК, як "Дженерал Моторс", перевищує ВВП Індонезії, обсяг продажу "Соні" дорівнює ВВП Єгипту, "Екссон" – ВВП ПАР. Ринкова вартість компанії, що утворилася в 1999 р. в результаті злиття "Америка он лайн" і "Тайм Уорнер" перевищує обсяг ВВП майже половини всіх держав-членів ООН [2]).

Поява принципово нових комунікаційних та інформаційних технологій, що змінили характер і ресурси розвитку виробництва, привели до появи нового виду конкурентних переваг: інформаційно-інноваційних (наприклад, завдяки НТТП тепер практично миттєво можна з мінімальними затратами (фактично натисненням комп'ютерної клавіші) переводити фінансові капітали в будь-яку точку Землі, здійснювати моніторинг фінансових ринків, аналізувати поточну ситуацію й оцінювати їх можливості. Нові технології поступово змінюють головні ресурси розвитку: якщо 20–30 років тому це було виробництво, то сьогодні – це фінанси й інтелект, що відрізняються підвищеною мобільністю. На сьогодні вже нема потреби розвивати ті території, де вони знаходяться, як це потрібно було робити з виробництвом, навпаки, якщо хочеш освоїти такі ресурси, як фінанси й інтелект, зроби несприятливі умови для них там, де вони зараз дислокуються і вони самі придуть до тебе. Такої спрощено описаної політики дотримуються розвинені країни, що суттєво змінює взаємовідносини між ними і рештою країн).

Уніфікація конкурентних законодавств різних країн (Генеральною асамблеєю ООН затверджено "Комплекс принципів і правил ООН у сфері конкуренції", резолюція від 5.12.1980 №35/63. ЄС запропоновано створення багатосторонньої конкурентної системи в межах СОТ, але багато країн, особливо тих, що розвиваються, виступають проти такої пропозиції через проблему національного суверенітету).

Вплив глобалізації на конкурентне середовище певної країни полягає в активізації її залучення до міжнародного поділу праці, у створенні інтернаціонального виробництва, що ми пов'язуємо, насамперед, з приходом на український ринок транснаціональних компаній. ТНК є великими компаніями, що використовують глобальні конкурентні стратегії, які полягають в координації діяльності в різних країнах відповідно до загальної політики корпорації. Це дозволяє корпорації отримати додаткові конкурентні переваги за рахунок доступу до дешевих ресурсних факторів, оперативного реагувати на зміни в попиті на різних національних ринках завдяки наявності глобальних збутових мереж.

Поява ТНК зумовлена нівелюванням у структурі споживання, уніфікацією національних вимог до продукції в процесі глобалізації, що стимулює створення виробництв, орієнтованих на світовий ринок. Аналіз ситуації свідчить, що на сьогодні на українському ринку оперує понад 30 таких компаній. Їхні інтереси переважно сфокусовані в таких галузях, як: телекомунікації (AT&T, GlobalTeleSystems Group of the U.S, PTT Telecom, Deutsche Bundespost Telecom, Telecom Denmark), електроенергетика та нафтохімічна промисловість (JKXOil & Gas, SBC, Asea Brown Boveri (ABB шведсько-швейцарської енергетичної групи), харчова промисловість (The Coca-Cola Company, PepsiCo, Cargill Kraft General Foods International), тютюнова промисловість (R.J.Reynolds, PhilipMorris і Reemstma), виробництво господарських товарів і засобів гігієни (Procter & Gamble, SC Johnson), громадське харчування (McDonald's). Прихід іноземних ТНК на український ринок є, з одного боку, позитивним: загострення конкуренції змушує національних виробників поліпшувати якість і асортимент власної продукції, створюються додаткові робочі місця тощо. З іншого боку, їх прихід пов'язаний з певними проблемами: корпорації намагаються винести в Україну "брудні" виробництва, переважно первинної переробки (винятком є лише сфера телекомунікацій, куди ТНК принесли дійсно нові технології). Це погіршує не тільки екологічний стан навколишнього середовища, але впливає на запаси ресурсів країни.

ТНК намагаються захопити ринкову владу на найбільш прибуткових і швидкозростаючих ринках шляхом їх олігополізації. Наприклад, прихід двох іноземних ТНК – Baltic Beverages Holding (BBH) і Sun Interbrew (SI) – супроводжувався активним купуванням цими підприємствами акцій великих українських пивзаводів, вартість основних фондів яких перевищувала 7 млн дол. З іншого боку, спостерігалось витіснення з ринку невеликих і середніх українських пивзаводів чи об'єднання їх через скупку, злиття з великими підприємствами. У результаті ринок пива в Україні фактично контролюється двома підприємствами (70 % продажу): миколаївським "Янтарем" (належить Sun Interbrew) і Донецьким пивзаводом (BBH). З великих вітчизняних підприємств-виробників пива незалежним залишається лише київська "Оболонь".

Тобто діяльність ТНК на національному ринку може призводити до викривлення в розподілі монопольних і конкурентних сил, змін конкурентного середовища (КС). Крім того, корпорації при створенні нових робочих місць намагаються скоротити витрати, в тому числі за рахунок зменшення витрат на оплату праці персоналу, забезпечення безпеки праці, навчання персоналу. Практично доведено, що залучення іноземних інвестицій вимагає від країни реципієнта створення відповідної економічної інфраструктури, яка потребує вкладання значних державних ресурсів, особливо яскраво це простежується на прикладі вільних економічних зон (ВЕЗ).

Причому, витративши певну суму коштів на створення ВЕЗ, держава перетворюється ніби на заручника: в умовах жорсткої конкуренції за іноземні інвестиції між країнами уряди повинні постійно пом'якшувати режими діяльності іноземних підприємств, надавати їм додаткові пільги, щоб зацікавити іноземного інвестора. Це, на нашу думку, ставить їх в нерівні умови з національними підприємствами, негативно позначається на розвитку конкуренції в країні. У ході досліджень ми дійшли висновку, що конкурентні переваги від діяльності ТНК українською економікою майже не використовуються, оскільки ТНК переважно орієнтуються на створення збутових мереж. Їх діяльність нерідко негативно позначається на рівні конкурентоспроможності національних товаровиробників. Українські споживачі фактично субсидують виробництва тих країн, де розміщується материнське підприємство ТНК.

При аналізі впливу ТНК на КС України слід враховувати особливості організаційної структури транснаціональних компаній. Справа в тому, що внаслідок поширення діяльності на різні країни, ускладнення, поглиблення багатопрофільності організаційна структура управління компанією у вигляді традиційно ієрархічно-бюрократичної перестає бути ефективною. Звідси виникнення системи трансфертних цін, коли відносини між різними національними філіалами однієї ТНК переводяться на ринкову основу. Трансфертні ціни визначаються на основі ринкових аналогів, або, якщо це неможливо, на основі умовних оцінок, що орієнтуються на реальні ринкові умови. Система трансфертних цін дозволяє ТНК обходити різницю в податковому, господарському законодавстві різних країн, тарифній політиці, що відповідає державним протекціоністським заходам. Отже, поруч із світовим ринком, що складається з національних ринків окремих країн, формується специфічний тип контролюваного ТНК ринку – внутрішньофірмовий, що діє на основі системи трансфертних цін і впливає на конкурентні відносини національного ринку окремої країни.

Іншою цікавою рисою впливу ТНК на національне КС є стимулювання виходу своїх постачальників на міжнародний ринок, тобто симбіоз великої компанії і малого бізнесу виходить за рамки національної системи, набуває міжнародних масштабів. ТНК, щоб забезпечити стабільну роботу своїх виробництв і високу якість продукції, зацікавлена у співпраці з одними і тими ж постачальниками: це можуть бути чи такі ж великі компанії, що діють у міжнародних масштабах, чи невеликі підприємства, які відразу ж націлені на обслуговування міжнародних олігополій. При визначенні власної стратегії українським підприємствам слід враховувати дану, оскільки ці процеси поступово поширюються і на Україну. Розвиток подій свідчить, що в майбутньому через загострення конкуренції конкурентні переваги окремих країн будуть суттєво змінюватися залежно від співвідношення валютних курсів. Глобальна структура ТНК дозволяє використовувати їм ці конкурентні переваги вже сьогодні.

Глобалізація збільшує ймовірність антиконкурентної практики як з боку міжнародних компаній, так і щодо них: зростання кількості угод з метою усунення конкурентів з ринку, зловживань домінуючим становищем міжнародного характеру, перешкод розвитку торгівлі, обмеження конкуренції. Тому АМК України повинен приділяти особливу увагу контролю за діяльністю міжнародних компаній на теренах України, оскільки більшість з них звикли діяти в умовах традиційно сильного

конкурентного законодавства, що притаманне для розвинених країн.

Компанії нерідко звертаються до АМК України з проханням захистити їх від недобросовісної конкуренції. Зростання кількості таких звернень спостерігається з 1998 р. Наприклад, справа компанії "Байер АГ" проти ВАР "Концерн Стірол" (1998) за використання назви АСПІРІН для позначення власної продукції. У результаті розгляду справи на ВАР "Концерн Стірол" було накладено штраф у сумі 6 тис. грн. Справа ЗАТ "Видавництва "Бліц-Інформ" проти дочірнього підприємства "Бурда-Україна", яке завдяки підкупу відповідальних осіб змогло скористатися базою передплатників українського підприємства. На "Бурда-Україна" накладено штраф в сумі 6,8 тис. грн. Справа "Яманучі Юроп Б.В." (Японія) проти "Ранбаки" (Індія) про неправомірну рекламу в Україні лікарського препарату "Гістак" з наведенням неправдивих відомостей про лікарський препарат "Де-нол" японської компанії. На індійську компанію накладено штраф [3].

Непоодинокі випадки розгляду АМК справ, пов'язаних з концентрацією в результаті придбань, злиття компаній тощо. Нерідко в таких справах беруть участь офшорні компанії, і важко буває простежити, кому насправді будуть належати права власності на активи українських підприємств і чи не призведе це до посилення монополізації українських ринків. Тому актуальною є співпраця органів влади України з аналогічними державними органами інших країн з метою отримання повних і достовірних даних про учасників угоди.

Отже, підбиваючи підсумки, можна зробити такі висновки щодо впливу глобалізації, зокрема приходу ТНК на український ринок. Глобалізація є об'єктивним процесом, що має циклічний характер розвитку і на кожному етапі визначається специфічними умовами, результатами впливу на національні господарства окремих країн. Загальносвітовою тенденцією стала поява нових суб'єктів конкуренції – великих ТНК, влада та економічні можливості яких часто перевищують економічний потенціал окремо взятих країн. Завдяки проведенню політики лібералізації зовнішньоекономічної діяльності та курсу на залучення іноземних інвестицій ТНК прийшли на український ринок. Вплив їх діяльності на стан конкурентного середовища України подвійний. З одного боку, цей вплив позитивний, оскільки сприяє загостренню конкуренції на внутрішньому ринку, а з іншого боку, негативний, оскільки ТНК орієнтуються переважно на створення збутових мереж (українські споживачі фактично субсидують виробництва тих країн, де розміщується материнське підприємство ТНК) і підприємств з первинної переробки, що може негативно позначитися на екологічній ситуації в країні. Аналіз розмірів сукупних капіталів нерезидентів в українську економіку в 2003 р. засвідчив, що суттєвого впливу на КС України іноземний капітал не чинить через обмежену присутність на українському ринку. Але в перспективі для нашої країни існує загроза стати жертвою міжнародних фінансових спекуляцій: через безконтрольні міжнародні переливи капіталу локальні економічні кризи сьогодні з прискореною швидкістю поширюються на інші регіони. Тому Україні слід вживати кардинальних заходів щодо підвищення власної економічної безпеки – поняття тісно пов'язаного з національною конкурентоспроможністю.

1. Bertin G., Wyatt S. Multinationales et propriété industrielle: Le Contrôle de la technologie mondiale. – Geneva, 1982. 2. World Investment Report 2000. – New York; Geneva, 2000. 3. Звіти АМК України за 1998, 1999, 2000, 2001, 2002 роки.